

שז"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 118

דיני ומנהגי חודש אדר

קריאת פרשת שקלים

הפרשה הראשונה מארבע פרשיות היא פרשת שקלים, ותיקנו לקרוא אותה בשבת שלפני ר"ח אדר, זכר למצוות מחצית השקל, לפי שבזמן שביית המקדש היה קיים, בא' באדר היו מכריזים בכל ערי ישראל, שכל אחד מבני ישראל מבין עשרים שנה ומעלה חייב להביא מטבע מחצית השקל בשקל הקודש לבית המקדש, ממעות אלו היו קונים ומקריבים קורבנות תמידים ומוספים, ובכך הייתה שותפות שווה לכולם בכל קורבנות השנה. מתרומה חדשה זו החלו להשתמש מיד בחודש ניסן לכך הקדימו את ההכרזה על השקלים באדר הסמוך לניסן, כדי שיביאו עם ישראל את שקליהם במשך כל חודש אדר¹, ומיד בחודש ניסן יתחילו להקריב מהתרומה החדשה.

אף שאין לנו עתה בית המקדש, מכל מקום "ונשלמה פרים שפתינו" בקריאת פרשת כי תשא שבה מוזכר עניין השקלים². עוד אמרו חז"ל גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, כמו שנאמר "ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עושה המלאכה"³, לכן הקדים שקליהם לשקליו, ולכן גם אנו מקדימים וקוראים פרשת שקלים בשבת שלפני ר"ח אדר⁴.

בשנה שראש חודש אדר חל בשבת, מתי קוראים פרשת שקלים?

קריאת פרשת שקלים נתקנה לשבת שקודם ראש חודש אדר, אולם בשנה בה ר"ח אדר חל להיות בשבת⁵ קוראים את פרשת שקלים

בשבת זו ומוציאים שלושה ספרים, בספר הראשון - קוראים ששה עולים ב'פרשת השבוע', בספר השני - עולה השביעי 'לקריאת ראש חודש', ובספר השלישי - קורא המפטיר בפרשת 'שקלים', ומפטירים "ויכרות יהודע", כי שם נזכר עניין הנדבות

לבדק הבית. הטעם שאין מפטירים מעניין ראש חודש אף שהוא תדיר יותר מקריאת 'שקלים', משום שיש לקרוא בהפטרות מעניין הקריאה האחרונה הסמוכה להפטרות והיא 'פרשת שקלים'⁶.

מעות זכר למחצית השקל

כאמור לעיל, בזמן שביית המקדש היה קיים, באחד באדר היו מכריזים בכל ערי ישראל, שכל אחד מבני ישראל מבין עשרים שנה ומעלה חייב להביא מטבע "מחצית השקל בשקל הקודש" לבית המקדש, ממעות אלו היו קונים ומקריבים קורבנות תמידים ומוספים, ובכך הייתה שותפות שווה לעשיר ולעני בכל קורבנות השנה.

וכן נוהגים בכל תפוצות ישראל ליתן בחודש אדר כסף לצדקה, זכר למחצית השקל שהיו נותנים בזמן שביית המקדש היה קיים⁷.

מחצית השקל שלוש פעמים "תרומת ה'", לכן נהגו לתת שלוש חצאי מטבעות¹⁴. בארץ ישראל הכוונה למטבעות של חצי שקל, ובמדינות חו"ל לפי החצי מטבע הנהוג באותו מקום¹⁵, ויש להקפיד שיהיה שווה פירוט בכל מטבע¹⁶.

יש שכתבו שאף בני ספרד טוב שינהגו ליתן בתוך הסכום הנ"ל ג' חצאי מטבע¹⁷.

מי הם החייבים בנתינת 'זכר למחצית השקל'?

נחלקו הפוסקים האם חיוב נתינת זכר למחצית השקל הוא רק מגיל עשרים שנה ומעלה, או שהחיוב הוא כבר מגיל שלוש

למנהג בני ספרד: שיעור זכר למחצית השקל הוא כמחיר שווי מחצית השקל שהייתה בזמן המקדש¹⁰, השווה לתשע גרם כסף טהור לפי מחיר הכסף הגולמי מידי שנה¹¹, ויש להוסיף גם את המע"מ כיון שלא ניתן לקנות כסף מזוקק ללא מע"מ הרי שזה שוויו האמיתי¹². מי שמצבו הכלכלי לא מאפשר לו לתת סכום זה עבורו ועבור משפחתו יכול לקיים את המנהג במטבע של חצי שקל ויצא ידי חובתו¹³.

מנהג בני אשכנז: לתת מטבע חצי שקל המקובל בכל מקום, כיון שמנהג זה הוא רק לזכר מחצית השקל, וכיון שכתוב בפרשת

איך צריך לומר "מחצית השקל" או "זכר למחצית השקל"?

כשנותנים מעות מחצית השקל, יש להיזהר לומר "זכר למחצית השקל", כיון שאם יאמר מעות אלו הן "מחצית השקל", נמצא שהן הקדש, והקדש נאסר בהנאה ולא יוכל לתנם לעניים⁸, מכל מקום מי שלא נזהר ואמר "מעות אלו למחצית השקל", בדיעבד לא נאסר הכסף, כיון שבוודאי לא הייתה כוונתו להקדיש את המעות, אלא על דעת המנהג ליתן לעניים לשם צדקה⁹.

מה הסכום כסף שיש לתת כדי לקיים מנהג "זכר למחצית השקל"?

הנוספות אחת תרומת האדנים, ואחת תרומת המשכן, וזה לא היה מחצית השקל, אלא איש מה שנדבו ליבו, ולא נהגו אף בזמן הבית רק בשנה שנעשה המשכן, וא"כ מה הטעם לעשות להם זכר, מטה יהודה, הגר"א בספר מעשה רב אות רלג, כה"ח סימן תרצד ס"ק כג.
15 רמ"א סימן תרצד ס"א, בה"ל ד"ה ויש ליתן, ציץ אליעזר ח"ג סימן עב.
16 אורחות רבינו ח"ג עמוד נא, אור לציון עמוד דש.
17 מועד לכל חי סימן לא אות נא, חז"ר עמוד קג.

הכסף בהנאה.
10 מחצית השקל של תורה הוא ב' דינרים, והדינר הוא שיעור מיתקאל דהיינו דרהם וחצי, נמצא שב' דינרים הם שלושה דרהם, והמנהג שכל דרהם הוא שלושה גרם.
11 שו"ת בית דוד יו"ד סימן קיח, כה"ח אות כ', חז"ר עמוד קכ, אור לציון עמוד דש.
12 הליכות מועד פרק יג סעיף כו הערה קמו.
13 כה"ח ס"ק כ' וס"ק כג, בשם המטה יהודה והגר"א, חז"ר עמוד קד.
14 ויש שכתבו לפקפק בזה שהרי ב' התרומות

שראי לקבוע בהם ר"ח אדר דהיינו היום השני של ר"ח הם זבד"ו.
6 שו"ע סימן תרפה סעיף א', ומשנ"ב שם ס"ק ג'.
7 כמו שנתבאר בטעם קריאת פרשת שקלים, רמ"א סימן תרצד סעיף א', כה"ח שם ס"ק יט.
8 שו"ת הגאונים (תשובות גאוני מורה ומערב סימן מ).
9 שו"ת מהרש"ם ח"ב סימן עד, שהרי זה כהקדש בטעות, חז"ר עמוד קא, אור לציון עמוד שו, והוסיף שהחושש שמא הכסף הוקדש, יכול לחללו על שווה פירוט ולאבדה, וכך מותר

1 דרשו חז"ל מהפסוק "זאת עולת חודש בחודשו לחודשי השנה" מיתור המילה לחודשי, שיש לך חודש שאתה צריך לחדשו בהבאת עולות תמידים ומוספים מתרומה חדשה ודרשו חז"ל שזה חודש ניסן.
2 משנ"ב סימן תרפה ס"ק ב'.
3 אסתר פרק ג' פסוק ט'.
4 תלמוד ירושלמי פ"ק דמגילה הלכה ה'.
5 הכוונה על היום השני של ר"ח שהוא אחד באדר, שהרי היום הראשון לא יכול לחול בשבת, כמבואר בשו"ע סימן תרפה סעיף ו', שהימים

עשרה¹⁸, הכרעת הפוסקים לחייב כבר מגיל מצוות¹⁹.

מכל מקום, המנהג ליתן עבור כל בני המשפחה הבנים והבנות, גם עבור עובר במעי אימו²⁰, אולם אם אין ידו משגת כל כך, יתן סכום השווה לתשע גרם כסף טהור עבורו ועבור בניו מעל גיל מצוות, ועל אשתו ובנותיו, ובניו פחות מגיל מצוות, יתן סכום מועט כפי יכולתו, ואם קשה לו יכול

ליתן גם עבור עצמו מטבע חצי שקל²¹. מי שנהג לתת מחצית השקל עבור בניו הקטנים אינו רשאי לפסוק ממנהגו²², אולם עבור אשתו ובנותיו נחלקו הפוסקים אם רשאי להפסיק או שנחשב כנדרי צדקה²³.

מתי יש לתת את 'זכר למחצית השקל'?

יש שכתבו לתת מעות אלו לפני שבת זכור²⁴. אולם המנהג הוא לתת את הכסף סמוך לתפילת מנחה ביום תענית אסתר,

כדי שהצדקה תהיה יחד עם התענית²⁵, ויש שכתבו ליתן קודם תפילת ערבית של ליל פורים²⁶.

למי תורמים את כסף 'זכר למחצית השקל'?

המעות שהם זכר למחצית השקל צריכים להינתן לעניים, ומעלה משובחת היא לתת את המעות לתלמידי חכמים עניים, או למוסדות תורה, שזכות לימוד התורה מועיל לכפרת עוונות²⁷.

קריאת פרשת זכור

תיקנו חכמים לקרוא בשבת שלפני פורים את פרשת זכור, שעוסקת בזכירת מעשה עמלק²⁸ ומפטירים בהפטרת "פקדתי את אשר עשה לך עמלק"²⁹.

שלוש מצוות ביחס למחייית עמלק מוזכרות בפרשה זו: למחות זרעו של עמלק, לזכור מה שעשה עמלק, שלא לשכוח מעשיו הרעים ואריבתו בדרך³⁰.

בחז"ל מובא כי קריאה זו נבחרה ל'שבת זכור', משום שבכך אנחנו מקדימים זכירה לעשייה. שכידוע, המן בן המדתא האגגי היה צאצא של אגג מלך עמלק, ותלייתו של המן ועשרת בניו הגשימה את הציווי של "מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים", לפיכך אנו מקדימים מצות 'זכירה' למצוות 'מחייית עמלק'.

הגמרא במסכת מגילה (יח.) אומרת שצריך לזכור באמירה בפה, ולא די בזכירה בלב. לכן, בקריאת פרשת זכור אנו מקיימים מצוות עשה מן התורה של זכירת מעשה עמלק.

ביום הפורים, שהרי גם בזה זכור מעשה עמלק³⁷, אולם הרבה אחרונים דחו סברא זו וכתבו שלא יוצאים בה ידי חובה שהרי בפרשה זו לא מוזכר עניין זכירת ומחייית עמלק³⁸. לכן מי שנאנס ואינו יכול לבוא ולשמוע קריאת פרשת זכור בשבת זו, יכוון לצאת ידי חובתו בפרשת 'כי תצא' כשקוראים בה פרשת זכור, ויאמר לבעל קורא שיכוון להוציא ידי חובה, ונכון שמי שאינו יכול להגיע לבית הכנסת יקרא על כל פנים את פרשת זכור מתוך החומש³⁹.

האם אפשר להביא ספר תורה לשמיעת ארבע פרשיות עבור חולה בביתו?

נחלקו הפוסקים אם מותר להוציא ספר תורה מבית הכנסת⁴⁰ כדי להביאו לבית החולה⁴¹, ומכל מקום בפרשת 'זכור' ו'פרה' שיש דעות שחיוב קריאתם מן התורה כתבו הפוסקים להקל להוציא ספר תורה עבורם, וזאת רק בתנאי שקוראים לחולה במניין עשרה⁴².

לגבי הברכה על הקריאה, נחלקו הפוסקים האם יכולים לברך ברכות התורה כשקוראים רק פרשת זכור, יש שכתבו שמברכים⁴³, ויש שכתבו שאפשר לברך רק כשיש רוב מנין שעדיין לא יצאו ידי חובה⁴⁴.

פטורות משמיעת פרשת זכור, כיון שמצות 'זכירת עמלק' נסמכה בתורה למצוות 'מחייית עמלק', ומי שלא חייב ב'מחייית עמלק' אינו חייב ב'זכירת עמלק', ומאחר ונשים אינם יוצאות למלחמה ואינם בכלל החיוב ל'מחייית עמלק', לפיכך אינם חייבות בזכירה³⁴.

ומאחר והדבר שנוי במחלוקת, ראוי ונכון שנשים היכולות לבוא לבית הכנסת לשמוע קריאת פרשת זכור, יעשו כן כדי לצאת לדעת כל הפוסקים. אולם, אם אינה יכולה להגיע לבית הכנסת, אינה חייבת ויכולה להקל ולסמוך על דעות הפוסקים³⁵.

אישה הרוצה לשמוע קריאת פרשת זכור, לכתחילה תשמע יחד עם הציבור בבית הכנסת. אולם, אם איחרה ולא שמעה יחד עם הציבור, אפשר לקרוא עבורה לאחר התפילה או במנחה כשהספר בתוך ההיכל, ולא יוצאו את הספר לתיבה³⁶, כמו כן, לא יברכו על קריאה זו.

חולה שנאנס ולא שמע קריאת פרשת זכור,

האם יש דרך להשלים אותה?

יש שכתבו שיוצאים ידי חובה בשעת הדחק בקריאת "ויבוא עמלק" שקוראים בתורה

על מה צריך להקפיד כששומעים קריאת פרשת זכור?

קריאת התורה בציבור בשבתות ובשאר ימות השנה היא תקנת חכמים. אולם, קריאת פרשת זכור לדעת פוסקים רבים היא מצוה מן התורה³¹. לפיכך יש להקפיד בשמיעתה יותר מבשאר שבתות השנה: א. יקפידו לקרוא מס'ת המוגה והמהודר ביותר שיש בבית הכנסת. ב. יש להקפיד לשמוע מבעל קורא המדקדק בלשונו בביטוי, הברת המילים והטעמים. ג. כיון שמצוות צריכות כוונה יכווין בעל הקורא להוציא את השומעים ידי חובתם, כמו כן, השומעים יכוונו לצאת³².

האם נשים חייבות בשמיעת פרשת זכור?

פרשת זכור נאמרת בזמן קבוע (שבת לפני פורים) והכלל בידנו שנשים פטורות ממצוות התלויות בזמן. מכל מקום, יש פוסקים שסוברים שכיון שהתורה לא קבעה זמן מוגדר למצות זכירת עמלק ויש לעשותה בכל יום ובכל שעה, אלא שחכמים הם אלו שהסמיכו אותה לפורים, לפיכך אין זה בכלל מצוות שהזמן גרמא, ולפיכך גם הנשים חייבות בשמיעת פרשת זכור³³. ומאידך, יש פוסקים שסוברים שנשים

תרפה ס"ק לה, חזו"ע עמוד ז'.

40 במקום שיש עירוב.

41 שו"ע סימן קלה סעיף יד, ומשנ"ב שם ס"ק מו.

42 הגר"ח קניבסקי אישי ישראל בסוף הספר תשובה שצג, ובלא מניין אין יוצאים ידי חובה מדרבנן, ולדעת חלק מן הפוסקים אף לא מן התורה, משנ"ב סימן תרפה ס"ק טז, שעה"צ שם ס"ק ה'.

43 הגר"ח וואזנר תשובות והנהגות ח"ג סימן רכא, ציץ אליעזר חט"ז סימן כא.

44 הגר"ש אלישיב (שערי ימי הפורים שער ב' פ"ה אות יב), הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל בסוף הספר תשובה שצד), הגר"נ קרליץ (אגרת הפורים שם הערה יג), אולם דעת הגר"מ פיינשטיין (שמועות משה סימן תרפה אות ב') שאין להוציא אם אין עשרה או לכל הפחות רוב מנין שלא שמעו.

חזו"א טעמא דקרא עמוד רלו.

35 שו"ת מנחת יצחק שם, הגר"מ פיינשטיין הליכות בת ישראל עמוד רצו, הליכות שלמה עמוד שג הערה ו', חזו"ע פורים עמוד ט'.

36 יש שכתבו שצריך להקפיד שיהיה עשרה אנשים, משום שקריאת זכור צריכה להיות בעשרה מדאורייתא, כמבואר בשו"ע בסימן קמו סעיף ב', ונשים אינן מצטרפות לעשרה, שו"ת מנחת יצחק חלק ט סימן סח, הגר"ש אלישיב הליכות בת ישראל עמוד רצו, אולם במשנ"ב סימן תרפה ס"ק טז ובשעה"צ שם ס"ק ה', פקפק שאין מקור לזה שחובה לקרוא במניין מן התורה.

37 מג"א, פמ"ג משב"ז ס"ק ב', הובא במשנ"ב סימן תרפה ס"ק טז, כה"ח ס"ק כח, אור לציון עמוד שא.

38 ערוך השולחן סימן תרפה סעיף ה', משנ"ב שם.

39 שו"ת הר צבי ח"א סימן נח, כה"ח סימן

24 מסכת סופרים פרק בא הלכה ד.

25 רמ"א שם בשם מהר"ל. כף החיים שם ס"ק כה.

26 הגר"ח אויערבך הליכות שלמה פורים פ"ח ס"ט, הגר"ש אלישיב ח"ג פמ"ב אות ב'.

27 מסכת סופרים שם. ואחרונים.

28 דברים כה, יז-יט.

29 שמואל א' פרק טו פסוק ב'.

30 הקדמת הרמב"ם להלכות מלכים.

31 שו"ע סימן תקמו סעיף ב. וסימן תרפה סעיף ז.

32 שו"ע סימן ס' סעיף ד.

33 מהר"ל דיסקין (ק"א אות קב), ובשו"ת שבט הלוי ח"ג סימן סה אות ב' כתב שכיון שהנשים אינן נזירות לזכור מעשה עמלק, יש להם חיוב לשמוע פרשת זכור לא מחיוב הקריאה אלא מצד הזכירה.

34 עיין ספר החינוך מצווה תרג, שו"ת אבני נזר אור"ח סימן תקט, שו"ת תורה לשמה סימן קפז,

18 שורש מחלוקתם נובעת ממחלוקת הראשונים האם במחצית השקל של תורה נער פחות מגיל עשרים ומעל גיל מצוות חייב או פטור, החינוך מצווה קה, והברטנורא במסכת שקלים פ"א משנה ג', החזקוני, והשער אפרים, ועוד סוברים שחייב כתוב מן עשרים שנה ומעלה, אולם הרמב"ם פ"א מהלכות שקלים ה"ז, והרמב"ן על התורה, והתוספות יו"ט, כתבו שחייב, ומה שנאמר בתורה מגיל עשרים אינו אלא לתרומת האדנים, ולא לתרומת הקורבנות.

19 משנ"ב סימן תרצד ס"ק ה', כה"ח ס"ק כז, אור לציון עמוד דש, ובחזו"ע עמוד קד כתב שטוב להחמיר.

20 משנ"ב שם, כה"ח שם, אור לציון שם, חזו"ע עמוד קה.

21 כף החיים שם ס"ק כ, חזו"ע עמוד קד-קה.

22 משנ"ב שם, כה"ח ס"ק כח.

23 האור לציון עמוד שה מקל, והגר"ש אלישיב אשרי איש ח"ג פמ"ב אות ג' פסק להחמיר.